

Jog

történeti szemle

2014. 4. –
2015. 1. szám

BUDAPEST · GYŐR · MISKOLC · PÉCS · SZEGED

Válogatás
a Tripartitum
(Hármaskönyv)
500.
évfordulóján
rendezett
tudományos
konferenciák
előadásaiból

(Magyar Tudományos
Akadémia – Nemzeti
Köszölgélati Egyetem,
Eötvös Loránd
Tudományegyetem Állam-
és Jogtudományi Kar,
Pázmány Péter Katolikus
Egyetem Jog- és
Államtudományi Kar)

Werbőczy István

TARTALOM

MEZEY Barna – Az ötszáz esztendő jogkönyv	1
ANDRÁSI Dorottya – Werbőczy Tripartitumának horvát recepciója (Ivan Pergošić Decretuma és a Tripartitum modern-kori recepciójának aktualitásai)	13
BÓDINÉ BELIZNAI Kinga – A bírói függetlenség a Hármaskönyvben	19
BÓNIS Péter – A Tripartitum forrásai és az európai ius commune	26
GOSZTONYI Gergely – A Hármaskönyv és a jobbágyi jogok	34
HAMZA Gábor – Werbőczy István Tripartitumának jogforrási jellege magyar és nemzetközi összefüggésben	37
HOMOKI-NAGY Mária – A magyar szerződési jog fejlődése a késő rendiség korában	44
HORVÁTH Attila – Werbőczy vagy Dózsa György?	50
KUKORELLI István – Werbőczy „közjoga”	62
MÁTHÉ Gábor – A jogfejlődés jellemzői jogtörténeti tekintetben	65
MEZEY Barna – A Hármaskönyv büntetőjoga	70
OBORNI Teréz – Zoltay János Supplementum Tripartiti (1583 körül?) című kézírata	77
SUNKÓ Attila – A Tripartitum továbbélése az Erdélyi Fejedelemségben a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára forrásai alapján	83
P. SZABÓ Béla – A Hármaskönyv egy 17. századi németalföldi sikerkönyvben	92
SZABÓ István – Történeti alkotmány a polgári korban	99
TRINGLI István – A kora újkori kodifikáció és a Hármaskönyv	105
VÖLGYESI Levente – A Hármaskönyv hatása a városias jellegű közösségek autonómiájára	114
STIPTA István – Új irányok a Werbőczy-kutatásban	119

A címlapon:

Werbőczy István (Werbőczy, Verbőczy, Verbőczy)

(Verbőc [?], 1458 – Buda, 1541. október 13.)

jogtudós, királyi ítélőmester, királyi személynök, majd Magyarország nádora

Jog

történeti szemle

Nemzetközi szerkesztőbizottság:

Dr. Wilhelm Brauner (Bécs), Dr. Izsák Lajos (a szerkesztőbizottság elnöke), Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn),
Dr. Günter Jerouschek (Jéna), Dr. Srđan Šarkiđ (Újvidék), Dr. Kurt Seelmann (Bázel), Dr. Erik Štenpien (Kassa)

Szerkesztőség: Dr. Barna Attila, Dr. Béli Gábor, Prof. Dr. Homoki-Nagy Mária, Dr. Máthé Gábor, Dr. Mezey Barna,
Dr. Révész T. Mihály, Dr. Stipta István

Szerkesztő: Élesztős László (e-mail: elesztosl@ajk.elte.hu)

A szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3., II. em. 211. Tel./Fax.: 411-6518

ISSN 0237-7284

Kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke, a Károli Gáspár Református Egyetem Jogtörténeti–Jogelméleti Intézete, a Széchenyi István Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Miskolci Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Pécsi Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Szegedi Tudományegyetem Magyar Jogtörténeti Tanszéke és a Nemzeti Közszerkeleti Egyetem Állam- és Közigazgatástörténeti Tanszéke

Felelős kiadó: Dr. Mezey Barna

Kiadói munkák: Gondolat Kiadó

Werbőczy István életének kutatása és fő művének értékelése terén komoly kollektív adósságunk van. A középkor szétszórta – és ebben az állapotban végrehajtásra alkalmatlan – jogát összefoglaló más országbeli juristáknak (a francia Philippe de Beaumanoirnak, a cseh Viktorin Všeherd Kornélnak, a lengyel Jan Łaskinak, az angol Thomas Littletonnak és Sir Edward Coke-nak) sajátjaik körében kultuszuk van, hazájukban szobraik állnak, s jogászai munkásságukról elemző monográfiák szólnak. Egyedül Werbőczy kivétel. Róla utoljára átfogó életrajz 1899-ben jelent meg, munkásságát a magyar 20. század radikálisai megkérdőjelezték, 1946-ban még emlékművét is elsöpörte a politikai indulat.

A jogtudomány mai magyar művelői is keveset írnak róla. A jelen gondolatok rögzítésekor regisztrált 410 állam- és jogtudományi és 475 történettudományi PhD-értekezés egyike sem foglalkozott érdemben Werbőczyvel. A Magyar Tudományos Művek Tárában csupán 37 olyan bibliográfiai tételt találunk, amely a nagy kompilátor munkásságának valamely részterületéről érdemi információkat tartalmaz. A témaválasztói távolságtartásnak van persze egy kézenfekvő magyarázata, amit egykoron Bónis György fogalmazott meg: a jogtudomány első hazai képviselőjének hiteles értékeléséhez mindenekelőtt ismerünk kellene, sőt fel kellene tárnunk a korabeli magánjog teljes szabályozási körét, és alapvetően tisztában kellene lennünk annak egykori gyakorlatával is.

Az alábbiakban az elmúlt két évtized legfontosabb Werbőczy-interpretációit tekintjük át. A folyóirat profiljának megfelelően főleg a jogtörténeti szempontból releváns műveket érintjük, de idézzük azokat a köztörténeti munkákat is, amelyek az életmű értékelése szempontjából fontosak, tehát új eredményekkel gazdagították a 16. századi jogunk állapotáról szóló irodalmat.

Figyelmünk fókuszában az a három tanulmánykötet áll, amelyek évfordulós indíttatásúak ugyan, de komplexitásuk, kitekintő jellegük miatt önálló tudományos megállapításokat tartalmaznak, és lehetőséget adnak az időközben megjelent Werbőczy-értelmezések felvillantására. Az első az a hazai – római jogászok által 2001-ben megjelentetett – tudományos konferenciakötet, amely a magyar szakirodalomban komoly visszhangot kapott, és amelyben a hazai recepció kérdésében is számos eredeti tézis fogalmazódott meg.¹ A második tanulmánykötet a 2014-es évfordulós megemlékezések terméke, amely az előzőnél szélesebb tematikai skálán vizsgálta a *Hármas-könyv* létrejöttének előzményeit és szerzőjének tevékenységét. A terjedelmében, külső megjelenésében és szakmai színvonalában is méltó (tripartit tagolású) kiadvány nagy érdeme, hogy helyet kaptak benne a történettudomány, a jogtörténet és a jogtudomány képviselői. Ezen túl megnyilatkoztak lapjain tudós közjogi méltóságok és szakmai kompetenciával rendelkező közéleti résztvevők is.²

A harmadik tanulmánygyűjtemény szintén a fél évezredes évforduló inspirálta tudományos tanácskozás terméke, amely kollektív szerkesztésben 2015-ben jelent meg. A tanulmányokká formált előadások Werbőczy munkásságának kései, sőt jelenkori vonatkozását érintették, és – a tételes jogot művelő szerzők révén – számos aktuális kér-

Stipta István

Új irányok a hazai Werbőczy-kutatásban

dést vetettek fel.³ A jelen összeállítás figyelembe veszi azt az ünnepi tanulmánykötetet is, amely egy 1941-es, lassan feledésbe merülő, de rendkívül jelentős tudományos tanácskozás eredményeit összegezte, és amelynek megállapításai – főleg a jogtörténeti tudáskörben – ma is komoly figyelmet érdemelnek.⁴

Werbőczy élete, jogászai pályáivé: korrekciók, adalékok

A legendás jogtudós életének legfontosabb tényeit a közelmúlt kutatási eredményei nem helyezték új megvilágításba. A közelmúltban sem kerültek felszínre olyan hiteles források, amelyek a korábbi biográfiai művek alapvető megállapításait megkérdőjelezték volna. Ma is lényegében Fraknói Vilmos műve és Karel Kadlec cseh nyelvű fordításának jegyzetei kínálják a legfontosabb életrajzi adatokat.⁵ Az utóbbi szerző Werbőczy-interpretációja magyar fordításban ma sem hozzáférhető, pedig Eckhart Ferenc szerint is a legalaposabb és – jogtörténeti nézőpontból – a leghasznosabb feldolgozás az adott korszakról.

A dualizmus időszakában megjelent legfontosabb életrajzi tanulmányokat javarészt köztörténészek publikálták, ezek azonban számos kérdést nyitva hagytak, illetve – forráshiányra hivatkozva – megválaszolhatatlannak nyilvánítottak.⁶ Nyitott kérdés maradt a család eredete, a jogász-hivatali karrier kezdete, a jogi tanulmányok kérdése és az I. Mátyás udvarában betöltött jogfejlesztő szerep kérdése. Ezeken a területeken a Werbőczy-levéltár maradványait feldolgozó Hermann Zsuzsanna és Kubinyi András kutatásai jelentettek komoly előrelépést. Kubinyi – felhasználva a Horvát István által 1819-ben kiadott Werbőczy-oklevéltár anyagát és a Hermann Zsuzsanna által feltárt archivált forrásokat – alapvető kérdéseket vetett fel.⁷ Mindenekelőtt arra figyelmeztetett, hogy a nagy mű eredeti kézírata hiányzik, és ez a tény alapvető óvatosságot igényel minden szövegtani interpretáció-kísérlet terén. A szerző – a friss, de sporadikus adatok birtokában – megkérdőjelezte Werbőczy egyetemi szintű jogi iskolázottságát, hiszen nem talált egyértelmű bizonyítékot arra, hogy a fiatal jogász bármely külföldi egyetemen tanult volna. Kétséget fogalmazott meg a feltételezett kisnemes conservatori állásával és az 1498-i törvény szerzőségével kapcsolatban is. Ebben a kérdésben Kubinyi András Bónis Györgynek a legiszlátori közreműködést vélelmező megállapításait is cáfolta.⁸

A történettudomány területéről számos új ismeret közvetít Neumann Tibornak a Werbőczy származásáról és pályakezdéséről szóló tanulmánya is. A szerző eredményesen használta fel az online kutatható középkori le-

véltári forrásokat. Korrigálta Fraknói Vilmos és részben Kubinyi András értelmezését a conservatori feladatokról; Werbőczy szerint nem levéltárőr, hanem pecsétőr volt. A tanulmány írója igazolta, hogy a jogkönyv szerzője beiratkozott a krakkói egyetemre Kerepeci Osvát fia, István néven. Innen is ismerhette a tudós jogot, a *ius communé*. Birtokviszonyait vizsgálva magyarázatot adott arra, miért lehetett a kiváló jogász köznemesi származása ellenére nádor. A korszakban nagy ritkaságnak számított, hogy vörös viaszpecsétet használt: összesen mintegy 20 család élhetett ezzel a kiváltsággal az országban. Egy keltezetlen, az 1560-as évekre datálható birtokösszeírás segít kiterjedt birtokai egy részének megismerésében. A tanulmány a jogtörténészek számára is rendkívül hasznos, mert szinte hiánytalanul közli a legújabb Werbőczy-irodalmat.⁹

A Hármaskönyv jogi karaktere, jogforrási jellege

A nagy mű jogi tartalmának meghatározásában sokáig Fraknói ítélete volt a meghatározó. Eszerint Werbőczy nem volt újtörő és alkotó, de nem volt közönséges kompilátor sem. „A jogállapot bizonytalansága, a törvények és szokások ellentmondásai, az értelmezésükben mutatkozó ingadozás tették szükségessé a jogkönyv szerkesztését. E szerint gyakran jutott abba a helyzetbe, hogy neki kellett eldöntenie, mi az érvényes törvény, mi a helybenhagyott szokás. Az eltérő jogi felfogásoknak egymással való szembeállítását, az egységes jog megalakulása érdekében, lehetőleg el kellett kerülnie.” Az értő biográfus a *Hármaskönyv*-ben öt (I. rész 22., 30., 110., 111., II. rész 65. címek) olyan rendelkezést talált, ahol az eltérő álláspontok közül a jogkönyv összeállítója a saját nézeteit fogalmazta meg.¹⁰

Bónis György szerint a *Hármaskönyv* legnagyobb része a magyar bírói gyakorlatnak felelt meg. A közölt törvények terjedelme elenyésző a szokásjogi szabályok mellett. Werbőczy így megmentette a középkori szokásjogot a tételes joggal élő új kor számára, „de az sem maradt hálátlan megmentőjének”. Ő hívta fel a figyelmet arra is, hogy a *Tripartitum* 1535-től a székeleyknél tételes joggá vált, 1628-ban a törvénytárba is bevonult, de nem az 1514. évi dekrétumok közé, hanem minden más törvénycikk élére. Törvény és szokás harcában végül is a *Hármaskönyv* lett a győztes, amely így törvény is, szokásjog is egyszerre.¹¹

A tágabb szaktörténeti irodalomban az 1514-es opus műfajával kapcsolatban gyakran olvashatjuk a kodifikáció minősítést.¹² Vitatkoznunk kell a fogalomhasználatlalt, hiszen jogász értelemben a kodifikáció nem csupán gyakorlati célú összefoglalást, hanem a jogi normák rendszerű átalakítását is jelenti. Werbőczy nem ezt a megbízást kapta. Grosschmid Béni is úgy vélekedett, hogy „itt nem olyan szerzővel állunk szemben, aki konstruál és codifikál, hanem aki csak rostálja és leírja azt, ami a gyakorlatban van”. Vékás Lajos szerint a kompiláció kifejezés fedi legjobban a korabeli megbízás és a tevékenység jogi tartalmát. A hivatkozott tanulmányban Tringli István példás módszertani és nyelvi készséggel vetette össze a *Tripartitum*ot a korban és tematikában összehasonlítható

12 külföldi jogkönyvvél. Világossá tette a különbséget a recepció mértékéről, a művek szerkezetéről. Kimutatta az azonosságot az összefoglalás módjáról, kollektív jellegéről, nyelvről, amely minden országban egyezett azzal a nyelvvél, amelyet azok legfelsőbb törvényszékei használtak. Ez esetünkben a latin volt. A szerző a *Hármaskönyv*vet műfaji értelemben tractatusnak minősíti.

A *Hármaskönyv* jogforrási jellegéről Hamza Gábor közölt több tanulmányt.¹³ E munkáiban a magyar művet összevetette a nyugat-európai államokban ismert szokásjogi gyűjteményekkel. Utal arra, hogy a *Hármaskönyv*et a hazai jogtudósok egy része (Kelemen Imre, Kövy Sándor, Szlemenics Pál) törvénynek tekintették. Szerinte viszont igazi jogforrásnak sem nevezhetjük, hiszen az összefoglalt normák a szokásjog, a *consuetudo* területére tartoznak. Az 1518:41. tc. és az ezt követő törvények rendelkezéseinek tartalma alapján valószínűsíthető, hogy az összefoglalást a gyakorlatban mégis kötelező normaként alkalmazták. A *Tripartitum*ot az 1683-ban kihirdetett dán jogösszefoglalással összevetve Hamza Gábor megállapította, hogy a honi megoldás komoly hátránnyal járt, hiszen a *Tripartitum* nem szüntette meg a jogi szakadozottságot, nem teremtette meg a kívánatos jogegységet.

Zlinszky János eltérő álláspontot fejtett ki. Szerinte a *Hármaskönyv*et a hazai szokásban élő decretalis és statutarius (különös) jog rendszerbe szedett gyűjteményének tekinthetjük. Tartalmának és jogforrási karakterének pontosabb megállapításához a *Tripartitum* szövegét össze kellene vetni mind a decretalis anyaggal, mind a bírói – még megragadható – gyakorlattal, tehát az okiratokból kitűnő kuriális gyakorlattal, és a statutarius joggal. Ezen túl szerinte sürgető szükség lenne Bónis György régi tervének megvalósítása: a *Hármaskönyv* tételei mellé rendezve át kellene tekinteni az utána következő decretumok, statútumok normáit és a korabeli jogirodalom tételeit, legalább a *Novum Tripartitum* tervezetét és a 18. századi decretumok anyagáig.¹⁴

A mű jogforrási jellegének megállapításához tehát további kutatások és értelmező viták szükségesek. Az bizonyos, hogy a 16. századi jogélet vizsgálata, benne Werbőczy jogász tevékenységének tudományos értékelése jogtörténet-tudományunk változatlanul nagy és egyre halmozódó adóssága. Zlinszky János is utalt arra, hogy legkiválóbb jogász középkorkutatóink, Degré Alajos és Bónis György is feladták Werbőczyvel kapcsolatos kutatási terveiket, az utóbbi azért, mert „nem akart magának még több bajt csinálni”. Ma már nem kell tartanunk ideológiai veszélyektől, manapság „egyedül” a vállalkozás hatalmas súlyával, a késő középkori kutatás általános nehézségeivel és a forrásbázis bizonytalanságaival kell számolni. Az európai jogtörténészek szakmai közmegegyezése a *Hármaskönyv*et mindenesetre a ténylegesen érvényesülő európai jogkönyvek sorozatában előkelő helyre rangsorolta.¹⁵

Fordítások, kiadások, szövegváltozatok

Az 1941-es leltár szerint a *Tripartitum* belföldön 42, külföldön kilenc kiadást ért meg, s addig hét magyar, egy német és egy horvát nyelvű fordítása jelent meg. A horvát

nyelvű fordítást 1909-ben Belgrádban újból kinyomtat-ták.¹⁶ Kevéssé ismert, de ellenőrzésre szoruló szakirodal-mi feltételezés szerint a *Hármaskönyv*et görög nyelvre is lefordították, ez azonban nem jelent meg nyomtatásban; kéziratát az Athosz-hegy egyik kolostorában őrzik.¹⁷

A mű fordítástörténetéhez Péter Katalin értékes adalé-kokkal szolgált. A szerző szerint a 16. századi fordítások a korszak kultúrájának lényegét tükrözik, amit a könyvhöz kötött műveltség demokratizálódásának nevez. Jogász-ként hozzátehetjük: a jog mindenki általi megismerésének igénye is jelen van már ebben az aktív jogösszefoglaló és közreadó korabeli törekvésben. A jogismeret igényét és előnyeit az első magyar fordító, Veres Balázs szó szerint említette is. A tanulmány rávilágít arra a meglepő tényre, hogy a fordítások legtöbb esetben nem követik hűen az eredeti szöveget. Még a címeik is gyakran eltérőek. Péter Katalin tanulmánya felhívja a figyelmet a normaszöveg fi-lológiai, sőt hermeneutikai közelítésének fontosságára.¹⁸

A *Tripartitum* horvát fordításáról és szellemi hatásá-ról hézagpótló tanulmány született Andrási Dorottya tol-lából.¹⁹ A szerző fontos kutatási feladatnak minősítette a *Hármaskönyv* hatásmechanizmusának vizsgálatát kö-zép-európai, illetve kelet-közép-európai összefüggésben is. Helyesen utal a kérdés interdisciplináris közelítésének szükségességére és a – nálunk is egyre erősebben jelen lévő – jogtörténeti kroatisztika eredményeinek felhasználására. Az újabb Werbőczy-fordítások között említenünk kell az első szlovák átültetést, amely 2008-ban jelent meg Erik Štenpien kassai jogtörténész fordításában és szer-kesztésében.²⁰

A mű külföldi, erdélyi és társországi hatása

A Habsburg-birodalmon belüli ismertséget és hatásme-chanizmust vizsgálva Wilhelm Brauner kimutatta, hogy a *Hármaskönyv* iránt a német nyelvű tartományokban a 18. században nőtt meg az érdeklődés. Írásba foglalt nor-máinkat a birodalom nyugati részén idegen jognak tek-intették, de az osztrák jogirodalom számon tartotta, és a jogtudományi szerzők is gyakorta idézték. A bécsi jogi karon Johann von Jung, az 1779-ben Magyarországon született professzor a magyar magánjog keretében oktatta, sőt tankönyvet is írt róla *Von dem Gesetzbuche des Werbőcz* címmel. A szerző legfontosabb következtetése, hogy a birodalom Lajtán túli részének önálló jogát tiszteletben tartották, a Habsburgok birodalmi kodifikációs törekvései csupán az osztrák cseh és morva jog összefoglalására irá-nyultak.²¹

A 16. századi erdélyi bírósági szervezet főbb jellemzőit és a Fráter György korabeli jogszolgáltatási rendet Bog-dándi Zsolt – eredeti levéltári források felhasználásával – foglalta össze. A tanulmány igazolja, hogy a korabeli törvénykezési szervezet működésének vizsgálata és az igazságszolgáltatási gyakorlat kutatása a határon túl nagy intenzitással és eredményesen folyik. A szerző – tárgykör-ünkhöz kapcsolódó – legfontosabb megállapítása, hogy az erdélyi bíraskodás jogszabályi alapját a magyar kirá-

lyok törvényei mellett a *Tripartitum* képezte. Az Erdélyi Fejedelemség területén készültek a mű első magyar nyelvű fordításai, és Bónis György szerint a legkorábbi *Hár-maskönyv*-hivatkozás is Erdélyből, 1535-ből, egy székely bíróságtól származik.²²

Oborni Teréz tollából fontos tanulmány született an-nak alátámasztására, hogy a Magyar Királyságból ki-szakadt Erdélyi Fejedelemség is alapvetően a régi tör-vények és szokások szerint élt. A tanulmány címében nevesített személy a fejedelmi tábla ülnöke volt, és a *Tripartitum* erdélyi használatához készített kiegészí-téseket. A kéziratot még nem dolgozták fel, pedig az a korabeli igazságszolgáltatás alapvető forrásának te-kinthető. Nem csupán index, hanem gyakorlati útmu-tató a jogi normák, főként a *Tripartitum* elemzéséhez. A Supplementum – közzététele esetén – a jogi termino-lógiai kutatások kiváló forrása lehet. Az összeállítás azt is igazolja, hogy már az erdélyi állam korai időszaká-ban történtek kísérletek a sokszínű erdélyi joggyakorlat rendszerezésére és írásba foglalására. Szakmai érdeklő-déssel várjuk e kiváló forrás – szerző által ígért – jog-és kormányzat-történeti elemzését.²³

Varga Szabolcs adatgazdag tanulmánya is a horvát-magyar közjogi kapcsolat korabeli tartalmát vizsgálja. A szerző magyarázatot adott arra a kérdésre, hogy a horvát történetírás miért negligálta a *Tripartitum*ot mint alapvető történeti forrást. Ennek okát abban látta, hogy a mű a magyar királyi kúria döntési jogát rögzítette, sőt abszolutizálta a báni és vajdai ítélőszékekkel szemben. Ráadásul a *Hármaskönyv* csak a magyar bí-rói gyakorlatot foglalta össze, a tartományok szokás-joga alig kapott szerepet az összeállításban. Közjogi értelemben Werbőczy a délszláv királyságokat „reg-na subjecta”-ként, alávetett tartományként tekintette. Ez lehetett az oka annak is, hogy a *Hármaskönyv*re a 19. századi (kiegyezés körüli) közjogi vitákban horvát részről nem hivatkoztak.²⁴

A mű forrásvidéke, a római és a hazai jog

Balás P. Elemér szerint a *Hármaskönyv* „csak a szellemét vette át a római jognak, nem a tartalmát, csak a formaliz-mustól mentes anyagi jognak és a tények valóságát kutató perjognak lett a forrása, egyébként a régi magyar jog ta-laján maradt”. Werbőczy jelentőségét éppen abban látta, hogy a kiváló tudós produkált egy általános tekintélynek örvendő jogkönyvet, amely alkalmas volt arra, hogy el-lenálljon a római jog tartalmi benyomulásának. Eszerint Werbőczy nélkül a római jog recepciója elkerülhetetlenül bekövetkezett volna.²⁵

A jogtörténészek közül e kérdéssel legalaposabban Zlinszky János foglalkozott. Számos tárgybeli írása még feldolgozásra és értelmezésre vár; e helyütt a *Werbőczy és a római jog recepciója* című tanulmányát említjük. Mondanivalójának lényege, hogy a római jog recepciója – igaz, sajátos formában – a magyar jogban is megtörtént. E folyamat része a hazai szokásjog összefoglalása és szem-

besítése a közös joggal az ítélkezés gyakorlatában. A *Hármaskönyv* ennek a törekvésnek volt lényeges produktuma. Ennek bizonyítéka, hogy a jogkönyv éppen a magánjog legfontosabb részeit, a tulajdon és a szerződésrendszer szabályait nem tartalmazta, hiszen Werbőczy csupán a hazai szokásjogot gyűjtötte össze.²⁶

A *ius commune* és a hazai jog viszonyának feltárása terén Bónis Péter komoly eredményeket ért el. A vonatkozó tanulmányában igazolta, hogy Werbőczy ismerte a *ius commune* kommentátorai (Bartolus és Baldus) műveit. A neves jogászok tételei nem csupán az elméleti jellegű Prológusban, hanem a *Hármaskönyv* gyakorlati jelentőséggel bíró részeiben is megtalálhatóak. A szerző megállapította, hogy Werbőczy alapvető forrása nem a római jog, hanem a *ius commune* volt. Igazolta azt is, hogy a kompilátor ismerte a 14–15. századi kánonjogi műveket. Ő is állást foglalt azon felfogással szemben, miszerint a *Tripartitum* tudatos jogátalakítás, tehát kodifikáció lenne. A szerző azt a kérdést nyitva hagyta, hogy Werbőczy szerzője vagy szerkesztője volt a *Hármaskönyv*nek. Feladata szerkesztői jellegű volt, hiszen a hatályos nemesi jogot kellett írásba foglalnia. Az viszont kétségtelen, hogy ismerte és tartalmilag is felhasználta a *ius commune*-t, amely a kor felfogása szerint a jogrendszer szerves része volt.²⁷

Martyn Rady szerint Werbőczy a művéhez számos korabeli forrást használt. Elsősorban Justinianus *Institutiones* és *Digesta* című összeállításait idézte, továbbá Gratianus *Concordantia discordantium canonum* című munkáját adaptálta. Rady feltételezi, hogy e műveket Werbőczy nem az eredeti kiadásból, hanem valamiféle kivonatos kompendiumból tanulmányozta. Feltételezi továbbá, hogy a *Hármaskönyv* szerzője olyan jelentős itáliai kommentátorok, mint Azo, Accursius és Bartolus összefoglalóit is használta, továbbá számos olyan kivonatra hagyatkozott, amelyek közül egy vagy több azonos lehetett a fenti kompendiumokkal. Feltételezi, hogy Werbőczy kérésére számunkra még ismeretlen személyek kivonatokot adtak Aquinói Szent Tamás *Summa Theologiae* című munkájából, de ezek nem valószínű, hogy Johannes Camerstől vagy Hieronimus Balbitól származtak volna, akik mint humanisták Conrad Celtis köréhez tartoztak.²⁸

Máthé Gábor egy újabb tanulmányában élesen vetette fel a *Hármaskönyv* tartalmi eredetiségének kérdését. Továbbfűzve Bónis György klasszikus megállapításait, a *Hármaskönyv* glosszatori kultúra általi érintettségét hangsúlyozza. A *ius commune* kérdésében Franz Wieacker tételét idézte, miszerint a közös jog kialakulása kultúrtörténeti folyamatnak tekinthető, amely térségeként eltérő időben, de mindenhol lejátszódó jelenség volt. Fontos e jogfejlesztő folyamat jellege is: nem törvényi, hanem jogtudományi (tehát állami garancia nélküli) és írásba foglalt normákból áll. Máthé Gábor – továbbgondolva, továbbfejlesztve Pólay Elemér gondolatát – a magyar pandektisztika korai meglétét és tényleges hatását feltételezi. A szerző kitért a *Négyskönyv* perjogi anyagának értékelésére, amelynek során Degré Alajos alapozó értékű munkásságát emelte ki.²⁹

A mű gyakorlati hatása, jogági továbbélése

Régóta tudjuk, hogy a jogtörténeti kutatás egyik fontos feladata a *Hármaskönyv* gyakorlati érvényesülésének átfogó vizsgálata lenne. Erre eddig kevesen vállalkoztak. Béli Gábor friss tanulmánya a korabeli törvénykezés, mindekelőtt az eljárásjog normáit vizsgáló tanulmánya ezért is figyelemre méltó teljesítmény. A szerző nyomon követte és tételesen cáfolta a magyar perjog francia eredetéről szóló Werbőczy-tételt. A dekrétumok mellett a performulák és szokásjogi szabályok korabeli érvényesüléséről írt megállapításait egykorú okiratokra alapozta.³⁰ Ezúttal is felhívja a figyelmet az első magyar jogkönyv, az 1351 táján keletkezett *Ars Notaria* levélmintáinak jogegységesítő hatására. A korabeli bírói gyakorlatot a *Hármaskönyv* szabályaival összevetve arra a megállapításra jutott, hogy Werbőczy műve a hazai praktikumban nem hozott alapvető perjogi változásokat. Azzal viszont, hogy 1517-ben a *Tripartitum* nyomtatásban megjelent, jogéletünkben is új korszak kezdődött. A mű megkerülhetetlen tankönyv lett, és rövid időn belül alakítóan hatott a központi törvénykezés mellett az izmosodó megyei ítélkezésre is. Werbőczy műve kijelölte a rendes írásbeli per megjelenéséhez vezető utat.

A hagyományos szemlélet ma is hajlamos a *Hármaskönyv*nek pusztán magánjogi karaktert tulajdonítani. Szász István, a nagy tekintélyű civilista is arról írt, hogy a *Tripartitum* a magyar magánjog egységét és nemzeti irányban való továbbfejlődését biztosította, és ezzel kiűszöbölte a római és a kánonjog káros recepcióját. Jogtörténeti szempontból Szász kíváncsnak tartotta, hogy akadon jogtörténész, aki összevetné Werbőczy munkáját az angol Bracton *De legibus et consuetudinibus Angliae* című művével, mivel e két munka magánjogi hasonlósága álláspontja szerint nagy biztonsággal vélelmezhető.³¹ A 2014-es tanulmánykötet záró tanulmányában Patyi András is utalt Grosschmid Béni *Werbőczy és az angol jog* című művére, amelyben az a meglepő állítás olvasható, hogy a szigetországban több van a *Hármaskönyv*ben megfogalmazott értékekből, mint idehaza.³²

Az újabb jogtörténeti kutatások főleg egy-egy magánjogi intézmény szabályrendszere és gyakorlata felől közelítik a *Tripartitum*hoz köthető általános magánjogi kérdéseket is. Tóth Ádám szerint a *Tripartitum*ban található, gyámságra vonatkozó szabályozás forrása a későbbi magyar jogrendezésnek, de ez a korábbi gyakorlat részévé sohasem vált. Bónis György már kimutatta (*Hazai jogunk elemei*. Budapest, 1972, 260. p.), hogy a tutela meghatározása, a gyám kimentésének esetei, és a gyanússág esetei egyértelműen a *Summa Legum Raymundi* egyes fejezeteiben találhatók.³³

Homoki-Nagy Mária egy új tanulmányában 19. századi Werbőczy-interpretációkat és jogi normabeli reminiscenciákat vizsgált. Igazolta, hogy még a reformkor időszakában volt olyan felfogás, miszerint a *Hármaskönyv* által szabályozott magánjogi elveket és normákat érintetlenül kell hagyni. Ennek következtében szavazták le a várme-gyék követői a kerületi ülésben Deák Ferenc modernizáló

javaslatát. Az 1834. május 24-én tartott kerületi ülésben Deák eredmény nélkül utalt Werbőczy magánjogi egyetemesítő törekvéseire. Eszerint „Halomra nőtt polgári törvényeink a nemzeti törvényhozás hosszú során keresztül minden rendszer nélkül, egyes panaszok következtében, egyes esetek körülményihez alkalmazva hozattak, s ezen úton tévesztő temérdekségre szaporodtak. Werbőczy volt az első, a ki ezen causisticus zavart, némi, bár hiányos rendszerbe foglalta.”³⁴ Homoki-Nagy Mária tanulmányának második részében hivatkozott a hazai kereskedelmi jog történetének fehér foltjaira, és felhívta a figyelmünket a levéltári kutatások fontosságára. Az általa végzett eddigi elemzésekből kiderül, hogy a Werbőczy rögzítette szerződési formákon túl a rendi időszak gyakorlatában számos egyéb olyan megállapodástípus jött létre, amelyeket 1848 után csupán kodifikálni kellett. A magyar polgári kodifikációt hátráltatta a korabeli jogtudomány fejletlensége és a régi jogi hagyományokhoz, a nemzeti identitást megjelöltő *Tripartitum*hoz ragaszkodó szemlélet.³⁵

A *Tripartitum*nak tulajdonított magánjogi jelleg miatt becsülni kell azokat a törekvéseket, amelyek az összefoglalás tágabb körű jogági sajátosságait hangsúlyozzák. Mezey Barnának a *Hármaskönyv* és a büntetőjog kapcsolatát tárgyaló munkája az általam ismert első kísérlet a mű sporadikus büntetőjogi tárgyú rendelkezéseinek áttekintésére. A szerző világossá teszi, hogy a *Tripartitum* alapvetően perjogi munka, amelynek középpontjában a nemesi magánjog áll. Ennek alárendelve, a civiljog logikáját követve bukkannak fel pónalizáló intézkedések és – ritkábban – erre vonatkozó alapelvek. Ez a tény is egyértelművé teszi, hogy 16. századi hazai jogunkban még nem történt meg a jogági elkülönülés, és – részben ezért – a kodifikáció elemi feltételei is hiányoztak. Mégsem haszontalan a büntetőjogi szabályok vizsgálata, hiszen kiolvasható belőlük valamiféle büntetőjogi dogmatika, az ítélkezésre és büntetésekre vonatkozó általános szemlélet. A tanulmány érinti a jobbágyokat sújtó speciális szankciókat is.³⁶

A jogtörténeti kutatások tárgykörébe tartozik a művet inspiráló koreszmék elemzése is. Rác Lajos a megszületett kompilációt jelentős részben a reneszánsz szemlélet termékének tartja. Utalt arra, hogy már I. Mátyás törvényeiben megjelent a „pro publico bono” elv, amely a jogot is hasznosnak tartotta, és predesztinált funkcióra készítette. A közjó-közhaszon frazeológia megjelent a *Hármaskönyv* szövegében is. A mű keletkezésében szerepet játszó másik ideológiai-politikai tényező a hatalomkeletkezés szerződéses felfogása volt. Ezt követően a szerző részletesen elemzi a szerződés fogalmát, annak vallási és kora középkori profán gyökereit. Egyetemes történeti horizonton vizsgálja a rendiség kialakulásában közreható tényezőket, amelyek tükröződnek a *Hármaskönyv* általános tételeiben és részletszabályaiban egyaránt.³⁷ Paczolay Péter politikatörténeti jellegű tanulmányában felvetette a szerzőség kérdését; nyitva hagyta, és további kutatásokhoz utalta azt a tézist, hogy a bevezetés más által írt dekoráció, és csak a három könyv származik Werbőczytől. A mű célját a szerző a hatalom szabályozásában, a jogbiztonság

és a joguralom szolgálatában látja. Eszerint tehát a király hatalma is korlátozható. A továbbiakban a *Hármaskönyv* társadalomképét, az egy és ugyanazon nemesség elvét, a nők, majd a jobbágyok helyzetét elemzi. A tanulmány kitér a *Tripartitum* aktuális értékére, jelenkori jelentőségére. Paczolay Péter szerint a *Tripartitum* a bírói ítéletekre és szokásokra alapozott konzervatív jogi szemlélet példája, a sajátos magyar jogi-történeti hagyomány megjelenítője, végezetül – áttételesen – a nemzeti alkotmányos identitás előzménye.³⁸

A *Hármaskönyv* alkotmányjogi vonatkozásairól Csekey István 1941-ben azt a tézist fogalmazta meg, hogy Werbőczy opusa lényegében közjogi alkotás, hiszen egyes tételei még mindig államműködést meghatározó hatályos jogot képeznek. E nézetről korábban komoly jogtudományi töltetű vita alakult ki Szekfü Gyula és Illés József között.³⁹ Kukorelli István ebben a szellemben értékelte a mű jelentőségét. Felvetette, hogy a *Hármaskönyv*nek lehet olyan olvasata, miszerint az „a nemzeti szuverenitás, az alkotmányos identitás megfogalmazása volt, társadalmi korlátaitól nem függetlenül. Megőrizte és jogforrásként továbbvitte az államiság első 500 évében kialakult közjogi struktúrákat, az államalapítás, a Szent Korona, az Aranybulla alkotmányos öntudatát a későbbi évszázadokra.” A tanulmány hangsúlyozza a szuverenitásvédő alkotmány fontosságát, és ezzel összefüggésben utal a magyar alkotmánybíróóság 2010-es ún. Lisszabon határozatára.⁴⁰

A *Hármaskönyv* jelentőségét a bírói hivatás felől közelítve Darák Péter idézte az Előbeszéd ítélkezőkkel szembeni, magas erkölcsi követelményeket hangsúlyozó szövegét. Felsorolta a Werbőczy által körülírt, a jó ítélkezést gátló körülményeket: a félelmet, a nyereségvágyat, a gyűlölséget és az elfogultságot okozó szeretetet. Tanulságos a munka azon része, amely a *Tripartitum* tovább élő intézményeit listázza. Idetartozik a megkínálási jog (a mai elővásárlási jog), a patvarkodás (ma a nyilvánvalóan alapatlanul fellebbezés), a jegyajándék, a hitbér, a közszerzemény és az ági öröklés.⁴¹

***

Az elmúlt két évtized legfontosabb műveit áttekintve egyértelműen körvonalazódnak a Werbőczy-kutatás jogtörténeteseket terhelő további feladatai. Sürgős lenne szorosabb kapcsolatot kialakítani a tárgykörrel foglalkozó köztörténetesekkel, hiszen a késő középkor kutatásában jártas szaktörténetesek nélkül nem remélhetünk komolyabb tudományos eredményeket. Ez a kapcsolat termékenyítő lehet az ő nézőpontjukból is, hiszen a jogélet egyetemes és hazai tendenciáinak ismeretét, főleg a fogalomrendszer pontos használatát az általános tárgyú kutatások sem nélkülözhetik.

Eljött az ideje – és a 2017-es évforduló aktualitást is kínál – egy teljes jogtörténeti tárgyú Werbőczy-historiográfia összeállításának. Ilyen jellegű előzményekkel rendelkezünk,⁴² e listák aktualizálása, főleg a külföldi feldolgozások figyelembevétele a további kutatás egyik fontos alapfeltétele.

- ¹ Hamza Gábor–Boóc Ádám–Buzády Csongor (szerk.): *Studien über István Werbőczy* (Professzorok Háza, Budapest, 2001, 231 p.; a továbbiakban: Werbőczy 2001). Ismertették: Földi András: *Beszámoló a Werbőczy István és műve c. tudományos ülésről* (Századok, 128. évf., 1994. 1. sz., 194–200. p.) és Bónis Péter: *Tanulmányok Werbőczy Istvánról* (Századok, 2002. 6. sz., 1508–1510. p.).
- ² *A magyar jog fejlődésének fél évezrede. Werbőczy és a Hármaskönyv 500 esztendő múltján.* Szerk.: Máthé Gábor (Nemzeti Közszerkeleti Egyetem, Budapest, 2014, 446 p.; a továbbiakban: Werbőczy 2014).
- ³ *A Hármaskönyv 500. évfordulóján.* Szerk.: Csehi Zoltán–Szabó István–Schanda Balázs–Varga Zs. András (Pázmány Press, Budapest, 2015, 225 p.; a továbbiakban: Hármaskönyv 2015).
- ⁴ Werbőczy István. Balás P. Elemér, Csekey István, Szász István és Bónis György egyetemi tanárok előadásai a Jog és Államtudományi Kar Werbőczy halálának 400 éves évfordulója alkalmából rendezett ünnepélyén, a Tripartitum bibliográfiájával (Universitatis Francisco-Josephina Kolozsvár. Acta Juridico-Politica 2. Kolozsvár, 1941. 218 p.; a továbbiakban: Werbőczy 1941). Vö. Csekey István: *A kolozsvári Tudományegyetem jogi karának Werbőczy-ünnepélye* (Magyar Jogi Szemle, 23. évf., 1942. 6. sz., 116–119. p.).
- ⁵ Fraknoi Vilmos: *Werbőczy István életrajza*. Magyar Történeti Életrajzok XV. (Budapest, 1899); Karel Kadlec: *Werbőczyovo Tripartitum a soukromé právo uherské i chorvatské šlechty v něm obsažené* (Praha, 1902). Vö. Andrási Dorottya: *Werbőczy Tripartitumának horvát recepciója (Ivan Pergošić Decretuma és a Tripartitum modern-kori recepciójának aktualitása)*. In: Werbőczy 2015, 48–50. p. és a Jogtörténeti Szemle e számában, 13–18. p.
- ⁶ Wenzel Gusztáv: *Werbőczy István velencei követsége 1519. Marino Sanuto eredeti főljegyzéseiből* (Pest, 1850); Horvát István: *Werbőczy István emlékezete*. II. köt. (Pest, 1850; a tervezett I. kötet, amely Werbőczy életrajzát tartalmazta volna, nem jelent meg. Vö. Soós István: *Diplomatika és politika. Horvát István kiadatlan Werbőczy könyvének története*. Levéltári Közlemények, 59., 1988. 1., 81–110. p.); Komáromy András: *Werbőczy István és fia* (Századok, XLIV. évf., 1910, 193. p.); uő: *Werbőczy István származása* (Századok, XXX. évf., 1896. 163–167. p.); ifj. Palugyay Imre: *Werbőczy István rövid életrajza* (Buda, 1842); Fraknoi Vilmos: *Werbőczy István a mohácsi vész előtt* (Századok, 1876, 468. p.); Béla Szabó: *Werbőczy, Stephanus*. In: Michael Stolleis (szerk.): *Juristen. Ein biographisches Lexikon von der Antike bis zum 20. Jahrhundert* (Verlag C. H. Beck, München, 2001, 668–669. p.).
- ⁷ Kubinyi András: *Werbőczy Mohács (1526) előtti politikai pályafutása*. In: Werbőczy 2001, 65. p.; Hermann Zsuzsanna: *Az Egyetemi Könyvtár Werbőczy kéziratai és az „Analecta Saeculi XVI Hungarica”* (Budapest, 1983, 81 p.); Petrasovszky Anna: *A nemesség közhatalmi szerepe és Werbőczy nádorsága Istvánffy Miklósnál*. In: Mezey Barna–Révész T. Mihály (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére* (Gondolat Kiadó, Budapest, 2006, 429–452. p.).
- ⁸ Kubinyi András: *Werbőczy Mohács (1526) előtti politikai pályafutása*. In: Werbőczy 2001, 65–73. p. Vö. Mikó Gábor: *Ismeretlen országgyűlési emlék a Jagelló-korból. Adatok az 1507 és 1514 közötti országgyűlések történetéhez, valamint Werbőczy Hármaskönyvének elkészültéhez* (Történelmi Szemle, 56., 2014. 3., 455–480. p.); Ifj. Bertényi Iván: *Ált 37 évet: Werbőczy István budapesti szobra* (Történelmi Szemle, 56., 2014. 2., 203–230. p.).
- ⁹ Neumann Tibor: *Werbőczy származásáról és pályakezdéséről*. In: Werbőczy 2014, 30–57. p. Vö. Horváth Pál: *A Werbőczy [István]-kép változásai* (Jogtudományi közlöny, 48. évf., 1993. 10. sz., 371–374. p.); Seewann Gerhard: *Werbőczy, István, ungar. Rechtsgelehrter und Staatsmann*. In: Mathias Bernath (szerk.): *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*. Band 4. R–Z. (Südosteuropäische Arbeiten 75. R. Oldenbourg Verlag, München, 1981. 458–460. p.).
- ¹⁰ Fraknoi Vilmos: *Werbőczy István életrajza* (Magyar Történelmi Társulat kiadása, Budapest, 1899, 87. p.).
- ¹¹ Bónis György: *Törvény és szokás a Hármaskönyvben*. In: Werbőczy 1941, 140. p.; Schiller Bódog: *A Hármaskönyv állítólagos főforrásáról*. (Jogászegyleti Értekezések, 283. sz. XXXVI. köt., 7. füzet. Budapest, 1908); uő: *A Hármaskönyv jogforrástana*. Jogi értekezések (Budapest, 1902).
- ¹² Tringli István: *A korai újkor kodifikáció és a Hármaskönyv*. In: Werbőczy 2014, 59–88. p. és a Jogtörténeti Szemle e számában, 105–114. p.; Vékás Lajos: *Köszöntő*. In: Werbőczy 2014, 13. p.
- ¹³ Hamza Gábor: *Das Tripartitum von István Werbőczy als Rechtsquelle. Bemerkungen zur Rechtsquellenlehre in der europäischen Rechtsgeschichte*. In: Werbőczy 2001, 49–63. p.; uő: *Werbőczy Hármaskönyvének jogforrási jellege* (Jogtudományi Közönlöny, 48., 1993, 231–233. p.); uő: *Das „Tripartitum” von István Werbőczy als Rechtsquelle: Ein Beitrag zur Rechtsquellenlehre in der europäischen Rechtsgeschichte* (Ungarn Jahrbuch: Zeitschrift für Interdisziplinäre Hungarologie, 24., 1998, 19–30. p.).
- ¹⁴ Zlinszky János: *Werbőczy jogforrástana*. In: Werbőczy 2001, 167–173. p.; uő: *Werbőczyről korai ítékezni (A jogtudománynak nagy az adóssága)*. (Népszabadság, 1993. június 1.); János Zlinszky: *György Bónis 1914–1985* (Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung, 1987, 471–480. p.).
- ¹⁵ *Die Rechtsbücher Europas 2.* (Frankfurt/Main, 1981. 172 p.; Bónis György előszavával).
- ¹⁶ Gazda István: *A Tripartitum-kiadások könyvészete. Werbőczy életrajzzal*. In: Werbőczy István. Tripartitum: A dícsőséges Magyar Királyság szokásjogának hármaskönyve (Tudománytár. Téka, Budapest, 1990. XXVI–XXXII. p.); Márkus Dezső: *Werbőczy Hármaskönyvének két magyar fordítása* (Jogtudományi Közönlöny, 30. évf., 1985. 1. sz., 1–2. p.).
- ¹⁷ Werbőczy István. Ism.: Bruckner Győző (Századok, 1944, 286. p.).
- ¹⁸ Péter Katalin: *Werbőczy anyanyelvi fordításainak tanulmányai – értelmiségi felelősségvállalás a 16. században* (Történelmi Szemle, 54., 2012. 3., 421–440. p.). Vö. Heltai János: *Műfajok és művek a XVII. század magyarországi könyvkiadásában (1601–1655)* (Res Libraria 2. Universitas Kiadó, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2008, 274–275. p.); Nyomárkay István: *Árulkodó szövegek: Werbőczy István Tripartituma és horvát fordítása*. In: Bárdosi V., Kiss G. (szerk.): *Szótárak, szólások, nevek vonzásában: köszöntő könyv Fábán Zsuzsanna tiszteletére* (Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2010, 147–151. p.).
- ¹⁹ Andrási Dorottya: in: Werbőczy 2015, 41–53. p. és a Jogtörténeti Szemle e számában, 13–18. p. Vö. Rác Lajos: *Werbőczy István Tripartitumának első fordításai*. In: Mezey Barna–Révész T. Mihály (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére* (Gondolat Kiadó, Budapest, 2006, 453–466. p.); Lőkös István: *Ivanuš Pergošić: Decretum 1574. Hrvatski kajkavski editio princeps Zvonimir Bartolić (Za tisak priredio i priloge napisao)* (Helikon, 50. évf., 2004. 4. sz., 624–626. p.).
- ²⁰ Erik Štenpien: *Tripartitum* (Euro-Codex, Bratislava, 2008).
- ²¹ Wilhelm Brauner: *Werbőczy Tripartitum in Österreich*. In: Werbőczy 2001, 19. p. Szabó Béla igazolta, hogy a Tripartitum Európa nordikus térségében is ismert jogforrás volt. Szabó Béla: *A Hármaskönyv egy 17. századi németalföldi sikerkönyvben*. In: Werbőczy 2015, 157–171. p. és a Jogtörténeti Szemle e számában, 92–98. p.
- ²² Bogdándi Zsolt: *Az erdélyi központi bíráskodás kialakulása és főbb jellemzői*. In: Werbőczy 2014, 117–137. p.
- ²³ Oborni Teréz: *Zoltay János Supplementum Tripartiti című kéziratáról*. In: Werbőczy 2014, 141–161. p. és a Jogtörténeti Szemle e számában, 77–82. p.
- ²⁴ Varga Szabolcs: *Horvátország és Szlavónia Werbőczy Tripartitumában*. In: Werbőczy 2014, 163–184. p. Vö. Werbőczy – Pergossich Decretumának új kiadása (Századok, 43. évf., 1909, 622–623. p.); Andrási: i. m., 41–53. p.

- ²⁵ Balázs P. Elemér: *Werbőczy, a modern ember*. In: Werbőczy 1941, 29. p.
- ²⁶ Zlinszky János: *Werbőczy és a római jog recepciója*. In: Werbőczy 2014, 203–212. p. A tárgykörben lásd: Földi András: *Werbőczy és a római jog*. In: Máthé Gábor, Zlinszky János (szerk.): *Degré Alajos emlékkönyv* (Unió Lap- és Könyvkiadó Kereskedelmi Kft., Budapest, 1995, 67–76. p.).
- ²⁷ Bónis Péter: *A Tripartitum forrásai és az európai ius commune*. In: Werbőczy 2014, 213–242. p. és a Jogtörténeti Szemle e számában, 26–34. p. Vö. Bónis György: *Der Zusammenhang der Summa Legum mit dem Tripartitum* (Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae, 1965. 11. tom. 3-4. fasc., 373–409. p.); Félegyházy József: *Werbőczy Hármaskönyve és a kánonjog* (Budapest, 1942); Jakab Éva: *Glossák a Tripartitumhoz*. In: Werbőczy 2015, 122–123. p.; Szilágyi Csaba: *Bíró és ítélet a Hármaskönyv Prologusában*. In: Werbőczy 2015, 189–208. p.
- ²⁸ Martyn Rady: *The Customary Law of the Renowned Kingdom of Hungary: A Work in Three Parts Rendered by Stephen Werbőczy (The „Tripartitum”). Tripartitum opus iuris consuetudinarii incluti regni Hungariae per Stephanum de Werbewcz editum*. Edited and translated by/critice recensuerunt et Anglice reddiderunt: János M. Bak, Péter Banyó and/et Martyn Rady, with an introductory study by László Péter/prefuit (The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary. Vol. V. Department of Medieval Studies, Central European University, Budapest, 2005); Gönczi Katalin: *Werbőczy's reception in the Hungarian legal culture*. In: Martyn Rady (szerk.): *Custom and Law in Central Europe* (Cambridge, Centre for European Legal Studies, 2004, 87–99. p.). Vö. Blazovich László: *Demográfia, jog és történelem (Válogatott tanulmányok)* (Dél-Alföldi Évszázadok 31. Szeged, 2013, 196. p.).
- ²⁹ Máthé Gábor: *A jogfejlődés jellemzői jogtörténeti áttekintésben*. In: Werbőczy 2014, 349–366. p. és a Jogtörténeti Szemle e számában, 65–69. p. Vö. Béli Gábor: *A Négyeskönyv 1573. évi interpolált változata és közjogi megoldásai*. In: *Quadripartitum kézirat azonosítása – NK IV. 1573.* Szerk.: Máthé Gábor (Nemzeti Közszerzői Egyetem, Budapest, 2015, 297–356. p.); Bónis Péter: *Ius commune és ius imperiale a Quadripartitum szerint* (uo., 405–431. p.).
- ³⁰ Béli Gábor: *Bírói gyakorlat a 16. század elejéig*. In: Werbőczy 2014, 243–267. p. Vö. Eckhart Ferenc: *Formuláskönyv Werbőczy István hivatali működése köréből*. In: *Emlékkönyv dr. Viski Illés József ny. r. egyetemi tanár tanári működésének negyvenedik évfordulóján* (Budapest, 1942, 151–160. p.); Béli Gábor: *Városi szokásjog az Ars Notaria alapján* (Publikon Kiadó, Pécs, 2014, 216 p.).
- ³¹ Szász István: *Werbőczy és a magyar magánjog*. In: Werbőczy 1941, 85–120. p.; Lábady Tamás: *A személyiségi jogok forrásai a Tripartitumban*. In: Werbőczy 2015, 21–24. p.; Csehi Zoltán: *Werbőczy és a zálogos telek, mint ingóság*. In: Werbőczy 2015, 75–76, 78–86. p.
- ³² Grosschmid Béni: *Werbőczy és az angol jog (A Magyar Jogászegylet Deák Ferenc Irodalmi Bizottságának Kiadványai III. évf. Budapest, 1928, 663. p.)*. A tárgykört érintő további művek: Szalay László: *Werbőczy és Verancsics* (Budapesti Szemle, 1857); Günther Antal: *Emlékbeszéd Werbőczy István felett* (Budapest, 1907); Illés József: *Werbőczy* (Jogállam, VI. évf., 1907, 683–689. p.); Medvigy Gábor: *Werbőczy és a Tripartituma* (Jogállam, XXXIII. évf., 1934, 369–383. p.); Östör József: *Werbőczy István* (Budapest, 1937); Rácz György: *Az igazi Werbőczy* (Stephanum, Budapest, 1941); uő: *Az igazi Werbőczy. Halálának 450. évfordulóján* (Magyar Jog, 4. sz. 1992, 254–256. p.); Szende Pál: *Werbőczy* (Huszadik század, Budapest, 1907).
- ³³ Tóth Ádám: *A gyámság intézménye a római jogban és Werbőczy*. In: Werbőczy 2001, 161. p. Ebben a tárgykörben gyakran figyelmen kívül hagyott forrás Gál Alexander: *Die Summa legum brevis et utilis des sogenannten Doctor Raymundus von Wiener-Neustadt*. Ism. Holub József (Századok, 1927–1928, 685–691. p.).
- ³⁴ Deák Ferenc: *Beszédei 1929–1847*. Összegyűjtötte Kónyi Manó (Franklin-Társulat. I. köt. Budapest, 1882, 66. p.).
- ³⁵ Homoki-Nagy Mária: *A polgári kori magánjog kialakulása*. In: Werbőczy 2014, 269–289. p.; uő: *A magyar szerződési jog fejlődése a késő rendiség korában*. In: Werbőczy 2015, 103–116. p. és a Jogtörténeti Szemle e számában, 44–50. p.; uő: *A magyar magánjog történetének vázlata 1848-ig* (JatePress, Szeged, 2001, 24–29. p.).
- ³⁶ Mezey Barna: *A Hármaskönyv büntetőjoga*. In: Werbőczy 2014, 291–313. p. és a Jogtörténeti Szemle e számában, 70–76. p.; uő: *Büntetőjogi töredékek a Hármaskönyvben*. In: *Degré Alajos Emlékkönyv* (Budapest, 1995, 114. p.). Vö. Hóman-Szekfű: *Magyar történet* (2. kiad. Budapest, 1936, II. köt. 591. p.); Székely György: *Dózsa népe és a populus Werbőczianus – osztálykiüldelmek a nemzetfogalom körül 1514–1711* (Akadémiai Nyomda, Budapest, 1975, 24 p.); Varga János: *Werbőczy jogelvei és a parasztság röghöz kötése 1514-ben* (Jogtudományi Közöny, 28. évf., 1973. 2. sz., 99–102. p.); Zlinszky János: *Mit jelképez ma Werbőczy?* In: Werbőczy 2015, 18. p.
- ³⁷ Rácz Lajos: *Werbőczy – A szerződéselmélet kezdetei*. In: Werbőczy 2014, 315–346. p. Ebben a tárgykörben új elemeket felvillantó tanulmányt írt Bódi Stefánia: *A Szent Korona-eszme jelentősége a magyar közjogi gondolkodásban, különös tekintettel Werbőczy Tripartitumára*. In: Werbőczy 2015, 55–73. p.
- ³⁸ Paczolay Péter: *A király igazsága. A hatalom gyakorlása és korlátai Werbőczy művében*. In: Werbőczy 2014, 371–389. p. Werbőczy és művének jogtudományi fontosságáról Szabadválvi József: *A magyar jogbölcséleti gondolkodás kezdetei: Werbőczy Istvántól Somló Bódogig* (Gondolat Kiadó, Budapest, 2011, 11–14. p.); Szmodits Jenő: *Werbőczy jogbölcséleti koncepciójáról* (Acta Jur. et Pol. Miskolc, 31., 2013. 1. sz., 163–179. p.).
- ³⁹ Csekey István: *Werbőczy és a magyar alkotmányjog*. In: Werbőczy 1941, 43–81. p. Vö. Szekfű Gyula: *Szerviensek és familiárisok* (Akadémiai értekezések a történettudományok köréből XXIII. k. 3. sz. Budapest, 1912, 110–112. p.); Illés József: *Bevezetés a magyar jog történetébe* (2. kiad. Budapest, 1930, 149–153, 173–174, 177, 207, 222–223, 251–252. p.). Vö. Vitányi Béla: *A Tripartitum államjoga* (Grill, Budapest, 1907); Illés József: *Werbőczy és a hármaskönyv* (Magyar Jogászegylet könyvtára. Magyar Jogászegylet, Budapest, [1942], 18 p.).
- ⁴⁰ Kukorelli István: *Magyarországot saját alkotmánya nélkül kormányozni nem lehet*. In: Werbőczy 2014, 403–412. p. Vö. Varga Zs. András: *A közjogi autonómia előképe a Tripartitumban*. In: Werbőczy 2015, 29–32. p.; Szabó István: *Történeti alkotmány a polgári korban*. In: Werbőczy 2015, 187–188. p. és a Jogtörténeti Szemle e számában, 99–105. p.; Völgyesi Levente: *A magyar rendi szabadságesszme fejlődése, különös tekintettel a Hármaskönyvben fellelhető szabályozásra*. In: Werbőczy 2015, 209–225. p.; Király Kincső: *Az ötszáz éves Tripartitum* (Jogelméleti Szemle, 2013, 4. sz.).
- ⁴¹ Darák Péter: *A feudális, a polgári és jelenkori bírói gyakorlat hatása a jogfejlődésre*. In: Werbőczy 2014, 393–402. p. Vö. Leszköven László: *A Hármaskönyv tanítása és az új magyar polgári jog*. In: Werbőczy 2015, 149–156. p.
- ⁴² Csekey István: *A Tripartitum bibliográfiája*. In: Werbőczy 1941, 143–156. p.; Mezey Barna: *Der Verfasser eines ungarischen Rechtsbuchs aus dem 16. Jahrhundert: István Werbőczy*. In: Werbőczy 2001, 117. p.; Stipta István: *A magyar jogtörténet-tudomány kétszáz éve* (A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára 57. Sorozatszerkesztő: Balogh Elemér. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2015, 43–44, 65–67, 130–133. p.).

